

ИЗ ИСТОРИЈЕ РАТНЕ ВЕШТИНЕ

Генерал-потпуковник **ВЛАДО БАЈИЋ**

ДЕЈСТВА 1 ПРОЛЕТЕРСКЕ ДИВИЗИЈЕ ПРИ ПРЕЛАСКУ У СРБИЈУ 1944 ГОДИНЕ

Средином 1944 год. наше снаге из Западне и Источне Босне почеле су пристизати на територију Санџака. На основу опште ситуације и чињенице да је наша оперативна група дивизија (2, 5 и 17 дивизија) већ била прешла ријеку Ибар и тежила да се споји са јединицама Главног штаба Србије у сливу Топлице и Расине, непријатељ је, свакако, очекивао продор јединица из Санџака у Србију. Да би задржао пуну контролу у Србији, окупатор је предузео операцију познату под називом „Рибеџал“, чији је непосредни циљ био: разбити снаге нашег 2 ударног корпуса (уд. корп.), а јединицама које су пристизале у Санџак спријечити стварање слободне територије која би им служила као ослонац за упад у Србију.

Пред почетак поменуте операције 1 пролетерска дивизија¹⁾ (пролет. див.) стигла је на територију Санџака и дејствовала према р. Лиму на отсјеку: Бродарево, с. Јабука, Пљевља, наслањајући се својим десним крилом на јединице 2 уд. корп., док је мањим снагама контролисала територију према Чајничу и Фочи. Дивизија се овдје задржала да би сачекала 6 пролет. див. и снаге XII уд. корп.

Непријатељска дејства по плану операције „Рибеџал“ отпочела су 12. 8. Већ у току прва два дана испољиле су се намјере непријатеља: тежио је да набади наше снаге на р. Тару и тамо их разбије. У таквој ситуацији Штаб 1 пролет. див. добио је од Врховног штаба (ВШ) депешу сљедеће садржине: „Треба избећи непријатељски обухват у Санџаку. Зато се, заједно са 8 црногорском бригадом²⁾, пребаците преко Лима у правцу 37 дивизије³⁾ и маневришите на сектору Златибор — н.л. Голија“⁴⁾.

¹⁾ У овом чланку су дотакнута и важнија дејства 37 дивизије, јер су она имала директног утицаја на рад 1 пролетерске дивизије у времену од 15 до 27 августа 1944 год. о коме ће овде бити речи.

²⁾ 8 црногорска бригада припадала је 2 уд. корп. и дејствовала је око Бијелог Поља и према Рожају.

³⁾ 3 и 4 бригада 37 дивизије биле су на десној обали Лима, између Нове Вароши и Прибоја и нису биле захваћене операцијом „Рибеџал“. 5 бригада ове дивизије била је тек у формирању у рејону Коврена.

⁴⁾ Архив ВИИ ЈНА, К 372/1.

• Наређење ВШ указивало је на то да јединице, намијењене за дејства у Србији, не треба ангажовати и исцрпљивати у сламању непријатељске офанзиве на Тари; да се база за прикупљање јединица које ће дејствовати у Западној Србији, због настале ситуације у Санџаку, пренеси у рејон Златибор — Голија и да 1 и 37 дивизија својим дејствима на тој просторији треба да створе ослонац осталим јединицама које ће тек пристизати. Ово потврђује и депеша коју је Штаб 1 дивизије примио од ВШ у 10.30. 24.8. у којој се каже: „*Настојте да се јужно од Западне Мораве створи наша база...*“, и депеша од 25. 8. у 20.00: „... *Ви не смете дозволити да вас непријатељ баца ка Лиму*“.⁵⁾

Против 1 пролет. див. непријатељ је ангажовао ове снаге: 14 пук „Принц Еуген“ („П. Е“) дивизије, 2 „бранденбуршки“ пук (бранд. п.), легију „Клемплер“, ојачани 61 пук 24 бугарске дивиз. (буг. див.), дијелове 5 СС полициског пука и четнике. Извршавајући наређење ВШ, Штаб 1 дивизије је вјештим маневром успио да непријатеља навуче на ријеку Тару. Дивизија је, затим, извршила брз марш преко пл. Љубишње, р. Ђехотине и пл. Ковач, ноћу 20/21. 8. прешла ријеку Лим и већ 22. 8. поставила се на вододјелницу Лима и Увца, од Кокин-Брода до с. Увац.

Избијање 1 дивизије на р. Увац и њеним спајањем са 37 дивизијом осујећене су намјере непријатеља, сачувана је ударна снага и свјежина наших двеју дивизија; оне су биле способне за извршење намијењене улоге и самим тим створена је повољна ситуација за ширење базе у рејону Златибора, јер су, услијед офанзиве, непријатељске снаге на овом терену биле ослабљене. Непријатељ је био присиљен да се са Таре поново оријентисе за 1 и 37 дивизијом. Тиме је слабљена његова ударна моћ и он је губио у времену.

2 бранд. п. пристизао је по дијеловима у Нову Варош, а одатле продужавао покрет према Кокин-Броду. 22. 8. је 5/3 пролетерске бригаде (пролет. бриг.) разбио два батаљона овога пука, који су по дијеловима журили ка Кокин-Броду, и натјерао их на повлачење према Новој Вароши. 14 СС пук „П. Е.“ дивизије пристизао је 22. 8. својом главнином у Пријепоље, а неки његови дијелови кретали су се од Пљеваља ка Прибоју. Нема података о томе када се и којим правцем 61/24 буг. див. повратио из Санџака, али се два дана касније нашао у рејону јужно од Ужица. У исто вријеме су се на десној обали Увца, од Кокин-Брода па до његовог ушћа у Лим, налазили Златиборски и Ужички јуришни четнички „корпус“, а источно од Руда, у рејону Равно Брдо, Дрински и 2 малешевски јуришни четнички „корпус“. Све ове јединице добиле су задатак да спријече ширење наших снага ка сјеверу.⁶⁾

Очито је да је непријатељ, у овој ситуацији, имао за циљ да дејством њемачких снага из рејона Нове Вароши, Пријепоља, Пљеваља и Руда ка Прибоју, и одбраном четничких „корпуса“ на Увцу, разбије 1 и 37 дивизију између Лима и Златибора и онемогући им даље ширење.

⁵⁾ Исто.

⁶⁾ Архив ВИИ ЈНА, К 372, 33/1.

Још 17. 8. узору, предњи дијелови 1 дивизије прешли су р. Ћехотину, а већ 18. 8. је цијела дивизија била иза леђа непријатеља; 19. 8. дивизија се примицала Лиму, а непријатељ је и даље надирао ка Тари. Тек 20. 8., значи четири дана касније, кад је дивизија вршила припреме за прелазак на десну обалу Лима, снаге 14 СС и 2 бранд. п. окрећу се за 1 дивизијом. Разлоге овој „грешци“ непријатеља можда би требало тражити у погрешној процјени наших намјера, или у спорости његових штабова да измијене планове и изврше прегрупац-ију снага сходно новоствореној ситуацији. Јер, ако је један од циљева његових дејстава ка Тари био бар одлагање нашег продора у Србију — а очито је да јесте — онда је тешко разумјети то што је нашим снагама оставио четири слободна дана, што је било потпуно довољно да се оне нађу на десној обали Лима. Највјероватније је да је непријатељ погрешно процијенио циљ нашег маневра и да није очекивао наш прелазак у Србију, или бар не у овом рејону.

Али основна слабост непријатеља, по мом мишљењу, била је што није имао довољно јаке снаге за овако озбиљне задатке који су му се наметали на два супротна правца: за дејство према Тари у склопу планиране операције и за дејство према 1 и 37 дивизији у новонасталој ситуацији.

При разматрању непријатељских поступака вриједи напоменути дејства 2 бранд. п. од Нове Вароши ка Кокин-Броду у току 22. 8. која се карактеришу великом журбом да што прије избије у рејон Кокин-Брода, не водећи рачуна о обезбјеђењу покрета. Зато је 5/3 бригаде и пошло за руком да, тукући их по дијеловима, разбије и одбаци ка Новој Вароши два батаљона овога пука, и да им нанесе осјетне губитке. Када се има у виду овај моменат, затим ужурбан покрет 14 СС пука од Пријепоља и Пљеваља ка Прибоју, одбрана четника на Увцу и долазак 61/24 див. у позадину четничких снага (посиједање сјеверних падина Златибора), онда произилази закључак да је непријатељ предузимао нове мјере и улагао напоре да спријечи наше ширење ка пл. Голији, а то је била и једина могућност за њега у новонасталој ситуацији.

Распоред наших и непријатељских снага 21. 8. (шема 1). — Као што смо већ рекли, на десној обали Увца били су у одбрани четници јачине око 4.000 људи. Највећи дио (око 2/3) је био присилно мобилисан, али добро наоружан и опремљен.

Позади ових четничких снага, непосредно и у дубљој позадини, налазиле су се 24 бугарска дивизија и њемачке полициске снаге у сљедећем распореду⁷⁾:

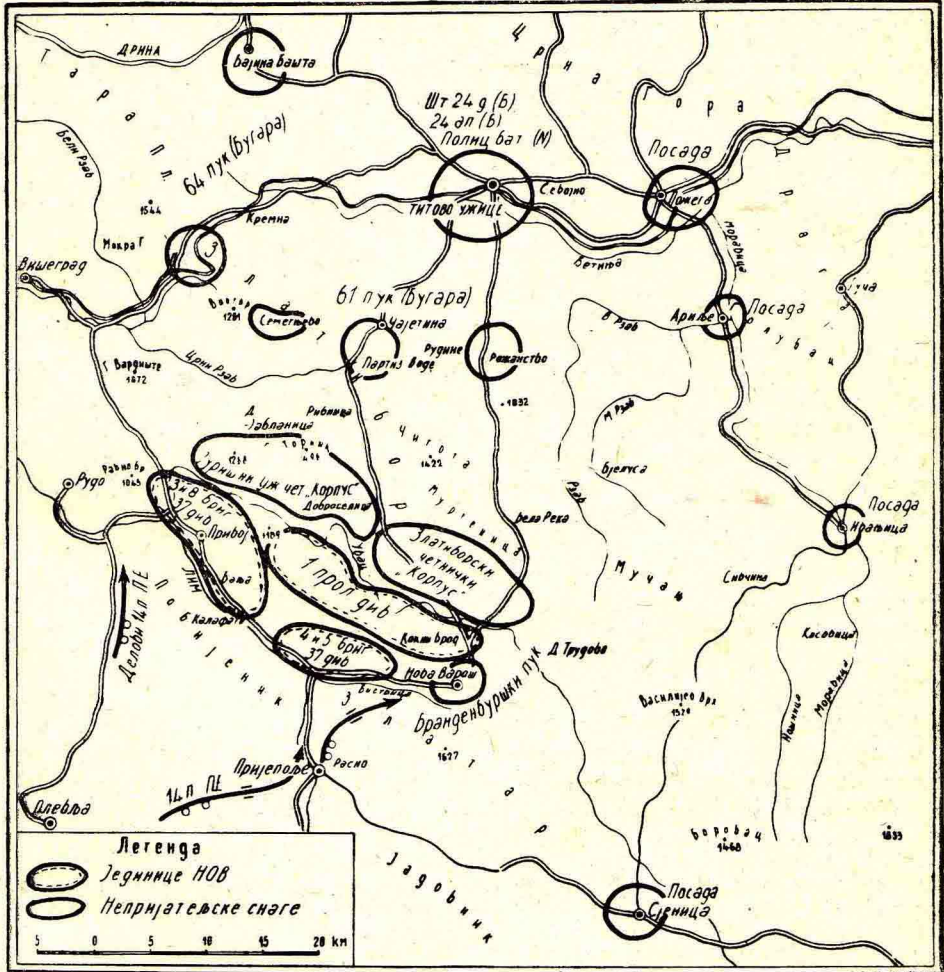
— 64/24 буг. див. једним батаљоном у Кремни, једним у Мокрој Гори на обезбјеђењу пруге Ужице — Вардиште и једним у Важиној Вашти;

— 61/24 буг. див., по повратку из Санџака (учествовао у почетку операције „Рибецал“), остао је са два батаљона у Палисаду и с. Семегњеву (где је упућен трећи батаљон овог пука није утврђено), али се он касније појавио са правца Ариља и интервенисао према Палисаду;

⁷⁾ Овакав распоред 24 буг. див. и њемачких полициских снага потврђен је изјавама заробљених бугарских војника на Палисаду.

— у Ужицу се налазио Штаб 24 буг. див. са приштапским дијеловима, 24 арт. пук и један њемачки полицајски батаљон. Ивањицу и Ариџе држале су јединице Недићеве пољске страже и мање њемачке полицајске снаге.

Састав 1 пролет. див. и њених ојачања: — 1, 3 и 13 пролет. бр., са по пет пролетерских батаљона и по једним батаљоном инжењерске бригаде ВШ⁸⁾.

Шема 1

⁸⁾ Ови инж. бат. распоређени су у бригаде 1 дивизије још у току Седме непријатељске офанзиве.

За разлику од пролетерских и италијанских батаљона, они су били наоружани пушкама разних калибара и врло малим бројем пушкомитраљеза. Ови батаљони су углавном служили за заштиту дивизијских и бригадних позадинских дијелова (болница, комора).

У саставу 1 и 3 бр. налазили су се италијански добровољачки батаљони „Гарибалди“ и „Матеоти“, укупно 20 батаљона од по 160 до 180 људи подијељених у три чете, пратећу чету (или вод) и радни (снабдјевачки) вод. Стрељачке чете имале су задовољавајући број пушкомитраљеза и аутомата и довољно муниције. У пратећим четама и водовима батаљона било је од 1—3 минобацача 81 мм и 1—2 тешка митраљеза. Граната за оруђа било је недовољно.

Остале снаге дивизије: арт. дивизион састава: једна батерија од два оруђа 75 мм за брдски транспорт; арт. дивизион 1 пролет. корпуса састава: једна батерија од два оруђа 75 мм и једно одјељење 65 мм. Оба ова дивизиона била су тек у формирању, а располагала су са свега 25—30 граната по оруђу.

Штабови 1 и 37 дивизије предложили су VIII да дејство ове групе усмјери на уништење пруге Ужице—Вардиште. VIII се сложио са овим приједлогом.⁹⁾

Заједничком одлуком оба штаба ријешено је да 1 пролет. див. и двије бригаде 37 дивизије (3 и 8 црногорска) предузму дејство на сјевер, док би двије бригаде 37 дивизије (4 и 5) затварале правце од Пријепоља и Нове Вароши, и на тај начин штитиле позадину главних снага.¹⁰⁾

Касније, појавом дијела снага 14 СС пука од Пљеваља ка Прибоју и продором главнине овог пука од Пријепоља десном обалом Лима, наређено је 3/37 дивизије да се врати у рејон с. Увац, Прибој, с. Бања да би ојачала одбрану на том правцу. 8 црног. бр. продужила је наступање према Вардишту.

Ако се разматра заједничка одлука штабова 1 и 37 дивизије за дејство са Увца ка пружи Ужице — Вардиште, онда се долази до ових закључака:

— одређене снаге за одбрану и заштиту десног бока и позадине биле су довољне да главнини створе вријеме да се отисне дубоко у непријатељску позадину, изврши одређене задатке и, у случају потребе, одвоји дио снага за своју заштиту и појачање одбране;

— дејством 3 и 8/37 дивизије према Вардишту (извршавајући основни задатак на пружи Ужице — Вардиште) једновремено се штити лијеви бок општег распореда и омогућује одбрана позадине на правцу Прибоја, као што је то касније и учињено;

— створити базу у рејону Златибор — Голија није било могућно само заузимањем и одбраном одређене просторије већ широким офанзивним дејствима и маневрима на осјетљиве објекте непријатеља, његовим тучењем по дијеловима и развлачењем његових снага, на-слањајући се при томе на подесне земљишне објекте.

Заповијест Штаба 1 пролетерске дивизије за дејства¹¹⁾. — Штаб 1 дивизије издао је 22. 8. у 18 часова заповијест за дејство којом је предвиђено: форсирати р. Увац, разбити четничко-недићевске снаге и овладати Златибором, а затим продужити дејства ка сјеверу и порушити пругу Ужице—Вардиште на простору од ж. ст. Врутци до Мокре Горе. Истовремено ће двије бригаде 37 дивизије рушити пругу на простору Мокра Гора — Добрун. У заповијести је дат и општи правац дејства дивизије: с. Рутосе, с. Доброселица, Краљеве Воде (сада Партизанске Воде), Кремна.

Почетак дејства дивизије одређен је за 6 часова 23. 8. По заповијести требало је првог дана избити на линију: Муртеница — Сисачка Коса — Борова Глава — Карановац. Избијање на пругу и њено рушење предвиђено је за ноћ 25/26. 8.

⁹⁾ Архив ВИИ ЈНА.

¹⁰⁾ У састав 37 див. ушла је 8 црногорска бр.

¹¹⁾ Архив ВИИ ЈНА.

У заповијести бригадама постављени су задаци само за први дан борбе. Задаци су били следећи:

— 3 пролет. бр. са корпусном артиљеријом, без једног одјељења топова (2 оруђа 75 мм), дејствује општим правцем с. Радојина — Сениште — Драглица са задатком: разбити непријатеља на том правцу и до ноћи 23. 8. избити на линију: Муртеница (1462) — Светница — Шанац (1284); затворити правце од с. Љубиша и са пл. Чиготе.

— 1 пролет. бр. са дивизиском артиљеријом (2 оруђа 75 мм) да дејствује општим правцем с. Брезани — с. Доброселица, да разбије непријатеља на десној обали Увца и гребену Златибора и до ноћи 23. 8. да избије на линију Мали Шанац (1098) — Карановац (1145) — к 1132. Затворити правце који са сјевера воде ка овој линији.

— 13 пролет. бр., са одјељењем корпусне артиљерије 65 мм и дивизиском болницом, имала се кретати упочетку за 3 бр. до с. Драглице, а одатле да скрене и до ноћи се прикупи у рејону Тетребовац (1148), Превија (903), Црни Омар. Дакле, непосредно позади распореда 1 пролет. бр.

Јединице су добиле задатак да са достигнуте линије врше извиђање у правцу с. Љубиша, рејон Краљеве Воде — Чајетина и комуникацију Ужице — Вардиште.

Дејства 23. 8. (шема 2). — 3 пролет. бр. дејствовала је на два правца: десном колоном, јачине три батаљона, после преласка р. Увца (непосредно, западно од Кокин-Брода), општим правцем с. Поље — с. Негбина — Чулетина (1434) — Бријач (1462), са бочним обезбјеђењем према друму Кокин Брод — с. Љубиш и лијевог колоном, јачине четири батаљона, из рејона с. Радојина општим правцем с. Сеништа — с. Драголица — Сисачка Коса (1290).

У току 22. 8. 4/3 бригаде разбио је четнике у окуци р. Увца испред засе-ока Мутавићи и учврстио се на супротној обали. Форсирање је бригада отпочела 23. 8. ујутру. Златиборски четнички „корпус“ пружао је организован отпор на десној обали само за кратко вријеме, па је почео да отступа. Батаљони су отпочели гоњење у четним и водним колонама. Следећи организован отпор непријатељ је пружио на гребену Муртенице и Сисачке Косе, и тај отпор био је врло јак. Након организованог напада обје колоне, непријатељ је сломљен и бригада је 23. 8. у 11.00. избила на заповијешћу одређену линију.

— 1 пролет. бр. форсирала је р. Увац у рејону Кожал, а сломила отпор Ужичког јуришног корпуса четника прво на Увцу, а затим на Боровој Глави и Карановцу и прије 12 час. 23. 8. извршила постављени задатак.

Непосредно по сламању отпора непријатеља на гребену Златибора, Штаб 1 бригаде упутио је два батаљона да продуже гоњење четника и извиђају рејон Чајетина — Палисад. До ноћи истога дана 4 батаљон ове бригаде избио је на Краљеве Воде и дошао у додир са бугарском посадом у Палисаду; батаљон ове бригаде занеоћи је главнином на Смиљанском Закосу (т 1359).

— 13 пролет. бр. са дивизиском болницом и комором прикупила се у одређеном рејону до подне 23. 8.

— Штабови: 1 дивизије и 1 бригаде размјештени су у рејону Борова Глава (1147), Штаб 3 бригаде у рејону Шишачка Коса, (к 1232), а Штаб 13 бригаде у рејону Тетребовац (к 1148). Штабови су успоставили међусобно жичне везе.

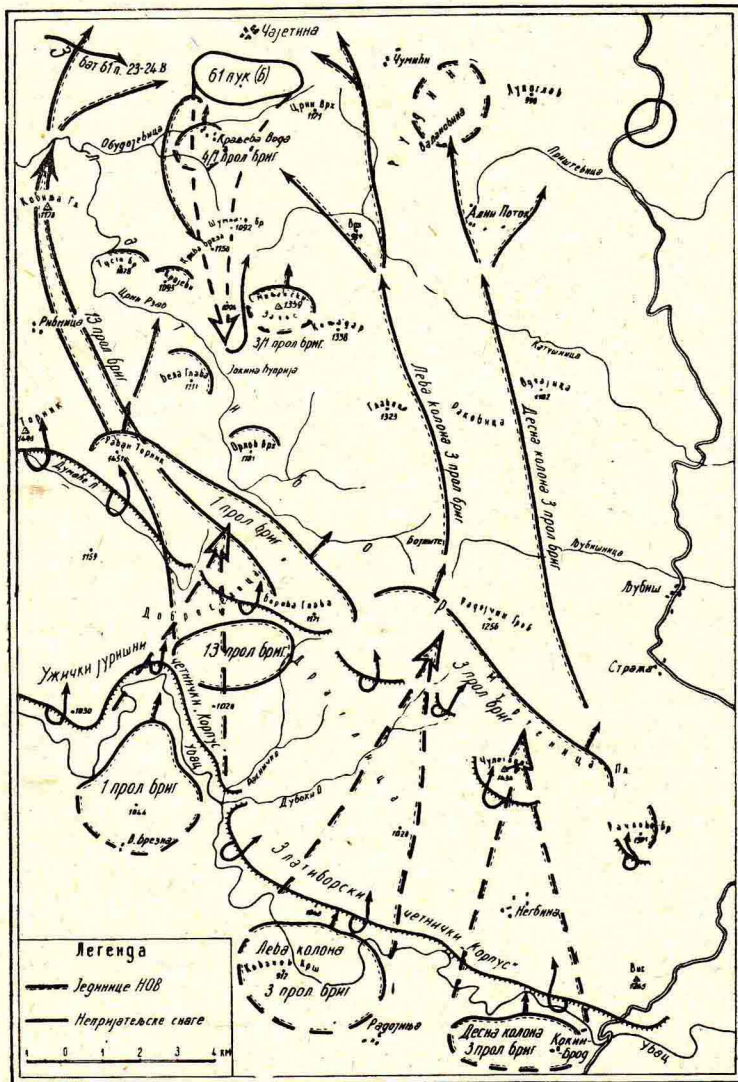
Према томе:

— дивизија је до подне извршила задатак одређен за овај дан и створила услове за прикупљање података о непријатељу и постављање задатака бригадама за следећи дан;

— разбијене су и добрим дијелом уништене четничко-недићевске снаге које су биле одређене да са р. Увца и јужних падина Златибора задрже ширење наших јединица на сјевер и омогуће удруженим њемачко-бугарским и четничко-недићевским снагама разбијање наших

дивизија између Лима и Златибора. Разбијени остаци четничких „корпуса“ брзо су нестајали према пл. Тари и Пожези;

— 1 пролет. див. и 8 црног. бр. 37 дивизије изашле су широким фронтом на врло повољне положаје за даље дејство ка долинама р. Бетиње и Моравице и створиле солидну основицу за претстојеће дејство наших снага у Западној Србији;

Шема 2

— успјешном одбраном су бригаде 37 дивизије спријечиле 2 бранд. п. да преко Кокин-Брода угрози десни бок и позадину општер распореда главнине и задржале продирање дијелова 14 СС пука.

Пред 1 дивизијом и 8/37 дивизије сада су се налазиле снаге 24 буг. див., распоређене на широком простору, које је било могућно тући по дијеловима. Бугарске јединице имале су више могућности за дејство: да крену у сусрет 1 дивизији; да у рејону Палисада сачекају њен напад или да се повуку у Ужице и дуж пруге Ужице — Вардиште. Бугари су се одлучили на испад према гребену Златибора.

Пошто су 23. 8. главне снаге 1 дивизије до 12 часова избиле на гребен Златибора, постојали су сви услови да послје одмора од 4—5 сати и прикупљања података о непријатељу јединице крену даље и у току ноћи изврше напад на непријатељску посаду у Палисаду или је блокирају мањим снагама, а главнином продуже дејства ка прузи. Ово, изгледа, није учињено због тога што је у Штабу дивизије било исувише опрезности и велике методичности у раду, мада се, по мом мишљењу, могло смјелије дејствовати.

Своју ранију одлуку Штаб дивизије је на основу настале ситуације допунио 23. 8. увече на Боровој Глави. Та допуна у основи била је у следећем: у покрету дивизије ка прузи Ужице — Вардиште, обухватом са истока и запада, окружити непријатеља у рејону Чајетина — Палисад и ликвидирати га у току ноћи 24/25. 8.;

— 1 пролет. бр. дијелом снага посједа Смиљански Закош (т 1359), Криву Брезу (1150), Крајеве (1095), Тусто Брдо (1078); са тих положаја припрема и изводи напад на рејон Палисад — Чајетина са југа. Дијелом снага штити дивизијску болницу и комору у рејону Борова Глава;

— 3 пролет. бр. врши покрет правцем: Зелени Брег — Главица (1332) — ист. Коњодер (1338) — с. Рудине са задатком: отсјећи непријатеља сјеверно од Чајетине и, обезбјеђујући се са правца комуникације Ужице — Кокин Брод, припремити и извести напад на Чајетину и Палисад са истока;

— 13 пролет. бр. маршује правцем: Борова Глава — Нерања (1150) — с. Рибница — Кобиља Глава (1178) — Беле Воде. Задатак: обезбјеђујући се са правца Мокре Горе, отсјећи непријатеља сјеверно од Чајетине и припремити и извршити напад на Чајетину и Палисад са западне стране;

— артиљерија (корпусна и дивизијска) креће се позади 1 бригаде и дејствује према потреби.

Прецизнији задаци и почетак напада на Палисад даће се по извршеном приближавању и окружењу непријатеља.

Видећи да су четнички „корпуси“ пупустили пред нашим налетом и осјетивши наше предње дијелове пред својим упориштем — Палисадом, Бугари су у току ноћи 23/24. 8. успјели да у Палисаду прикупе: два батаљона 61 пука, митраљески батаљон 24 дивизије, једну брдску и једну хаубичку батерију 24 ап из Ужица. Овим снагама непријатељ је 24. 8. изјутра кренуо из Палисада ка гребену пл. Чиготе и друмом ка Боровој Глави. У Палисаду су остали дијелови митраљеског батаљона и једна хаубичка батерија.

Осјетивши намјере непријатеља, Штаб 1 дивизије је 24. 8. изјутра допунио своју одлуку од 23. 8. сљедећим: чврсто држати Смиљански Закош (т 1395), увући непријатеља што дубље према Боровој Глави (до линије: Орлов Врх (1181) — Нерања), гдје га сачекати главнином 1 пролет. бр. а 3 и 13 бригадом отсјећи га од Палисада и ударом у бокове и позадину створити услове за његово уништење.

Ток борбе 24. 8. до подне (шема 2). — Док је непријатељ потискивао 4/1 бригаде од Краљевих Вода преко Шумнатог Брда (1092) ка Кривој Брези (1150), остале снаге 1 бригаде постављале су се на одређене положаје за

одбрану. Обухватне колоне (3 и 13 бригада) брзо су се кретале на своје задатке. Кад је непријатељ осјетио да су положаји Смиљански Закоп и Крива Брега посједнути, почео је развијати своје главне снаге за напад, од потока Стублић до потока Катуншница. По извршеном развоју, подржан артиљериском ватром двеју батерија, непријатељ је кренуо у напад, оријентишући главне снаге на Смиљански Закоп и Криву Брезу. Тек што је његов напад почео наговјештавати извјестан успјех (избијање на Криву Брезу и к 1225 Смиљанског Закопа), колоне 3 и 13 бригаде појавиле су се на његовим боковима. Појава наших снага на боковима непријатеља довела је до слабљења његовог напада поготову када је наша артиљерија ућуткала његову батерију јужно од Краљевих Вода. Исход борбе већ је био ријешен у нашу корист; непријатељ се поколебао и почео повлачити. Са фронта, енергичним покретом и ватром, гонили су га батаљони 1 бригаде а стално је био угрожаван паралелним гоњењем са оба бока. Повлачење непријатеља на крају се претворило у панично бјекство ка Палисади.

Батаљони 1 бригаде, уништавајући и заробљавајући дијелове непријатеља, избили су пред упориште Палисад, али су ту задржани жичаним препрекама и јаком митраљеском ватром посаде упоришта.

Снаге 3 пролет. бр. биле су при покрету подијелене у двије колоне. Лијева колона, јачине три батаљона, пошто је избила на бок непријатеља, постепено је развијала један батаљон од Црног Врха (989) према Црном Врху (1177) за дејство у бок непријатеља и обезбјеђење несметаног кретања осталих батаљона. Друга два батаљона ове колоне избила су на Градину (1149), одакле је један развио једну своју чету према Палисади, а главнином пресјекао непријатељу отступницу ка Чајетини. Други батаљон избио је на поток Боласица према друму од Церића до Белог Кама (900). Десна колона од три батаљона, која је била намијењена за обезбјеђење десног бока дивизијског распореда према друму Ужице — Кокин Брод, служила је као резерва бригаде.

Лијева колона дивизије (13 пролет. бр.), по избијању западно од Палисада, усмјерила је три батаљона ка Палисади и Чајетини, а два упутила у рејон Беле Воде у резерву и истовремено за осигурање са правца Мокра Гора — Семегево. 4 батаљон ове бригаде пресјекао је непријатељску отступницу преко Оштре Косе (1049) скоро истовремено када су јединице 3 бригаде избиле у Чајетину. Остала два батаљона заустављена су непријатељском ватром и жичаним препрекама на западној ивици утврђеног Палисада.

У моменту кад су батаљони 3 бригаде пресијецали непријатеља у рејону Чајетине, а 4/13 бригаде примичао се Оштрој Коси, главнина непријатеља који је отступао испред 1 бригаде већ је стигла у Палисад. Непријатељски војници покушавали су, појединачно и у групама, да се спасу бјекством према Ужицу. Тако су 2 и 5/3 бригаде и 4/13 бригаде заробили или убили око 170 непријатељских војника. У исто вријеме непријатељ је покушао да извуче према Чајетини и један вод хаубица. 5/3 бригаде заробио је овај вод (двје хаубице и 40 теглећих и јахаћих коња).

Пошто му је била пресјечена отступница у рејону Чајетине и Оштре Косе, а енергично гоњен са фронта, непријатељ се нашао у окружењу у рејону Палисада. Упориште Палисад било је фортификациски добро уређено, пружало је повољне услове за одбрану, али само у случају да усљеди брза интервенција бугарских и њемачких снага с поља, чему се непријатељ и надао.

Неколико напомена о дејствима и једне и друге стране у току
24. 8. — Одлуку команданта 24 буг. див. да са два батаљона пјешадије, ојачана митраљеским батаљоном и са двије батерије артиљерије, изврши испад према гребену Златибора, и то под врло неповољним условима, тешко је разумјети. Ова одлука се може објаснити једино једним од сљедећих мотива:

Прво, потцјењивањем наших снага, могућности и намјера, чак и онда кад су наши предњи дијелови избили пред његово упориште. Не може се претпоставити да Бугари нису могли добити бар прибли-

жно тачне податке о нашим снагама од четничких старјешина, без обзира на то колико су ти подаци могли бити увеличани. Умањени свакако нису били. Према томе, отпала би претпоставка да су бугарске јединице пошле у неизвјесност. Друго, нереалном процјеном ситуације и увјереношћу да ће оваквим снагама моћи ријешити задатак. И треће, што ће наступањем ка гробу Златибора, без обзира на однос снага, удовољити захтјеву њемачког командовања (који је више него сигурно постојао).

Без обзира на раније намјере непријатеља да брани Палисад, његова одлука да прекине бјекство и пређе у одбрану, у насталој ситуацији, потпуно је правилна. У противном, будући да је већ био пред отсијецањем, изложио би се уништењу на отвореном пољу у врло кратком времену и нашим снагама био би отворен пут ка Ужицу.

Услови за борбу 1 дивизије са бугарским снагама јужно од Палисада били су врло добри, а идеја маневра дата заповијешћу јединицама потпуно правилна.

Држање била пл. Чиготе са највишом тачком на сјеверу, Смиљанским Закосима, условило је да је непријатељ своја дејства морао каналисати долином Црног Рзава и друмом према Боровој Глави између Чиготе и другог била које чине Торник и Карановац. Држање Смиљанског Закоса и Коњодера на бјелу Чиготе омогућавало је десној колони дивизије скривен маневар све до у висини с. Алин Поток; пошумљеност била Торника и даље према с. Рибанци прикривала је маневар лијеве колоне дивизије.

Однос снага био је 2:1 у нашу корист, како у људству тако и у стрељачком наоружању. Непријатељ је имао већи број артиљерских оруђа и био је боље снабђевен муницијом. Наша слабост у артиљерији и гранатама надокнађена је општим предностима дивизије над непријатељем, откривањем и неутралисањем непријатељске артиљерије, и цјелисходним начином употребе наше артиљерије у току борбе. Али, наше су предности, што је развој догађаја и показао, само дјелимично биле искоришћене. Десна обухватна колона сувише се рано појавила на боку непријатељских главних снага. То је прерано открило маневар и упозорило непријатеља на опасност која му пријети. Усто, треба напомијенути да је наша артиљерија превремено отворила ватру, без обзира на ефекат који је постигла неутралисањем непријатељске брдске батерије у рејону Шумнато Брдо. То су основни разлози што непријатељ није био више увучен у распоред 1 бригаде и одвојен од Палисада. Да је то постигнуто, непријатељ би претрпιο много веће губитке, а борба за Палисад примила би другачији ток.

Кад се непријатељ поколебао и почео повлачити, поремећен је и борбени поредак 1 бригаде. Гоњење је било стихијно. Ту стихију условило је како непредвиђено брзо бјекство непријатеља, тако и општа жеља да се он прогони и уништава. То је довело до тога да су се пред непријатељским препрекама у Палисаду наша четири батљона прве бригаде, прилично измијешана и збијена на уском про-

стору. Прерано повлачење непријатеља изненадило је руководиоце 1 бригаде, те нису успјели да организују гоњење.

Непријатељ је Палисад још раније припремио за кружну одбрану: развио систем ровова и саобраћајница пуног профила, већином покривених, и изградио земунице и довољан број дрвених и камено-земљаних бункера, а све куће уредио за одбрану. Чвор одбране био је опасан са два-три реда бодљикаве жице, а мјестимично су била постављена и пп минска поља итд. Најјаче су биле утврђене групе кућа у центру и у западном дијелу Палисада и к 1013. Упориште је бранило око 1.150—1.200 војника,¹³⁾ са доста аутоматског оружја, минобацача и муниције.

Непосредно окружење и напад на Палисад извели су по три батаљона 1 и 13 бригаде и два батаљона 3 бригаде са 5 брдских топова.

Према томе, однос снага био је: у пјешадији 1:1, пушкомитраљезима 3:1 у нашу корист, у тешким митраљезима 1:1,2 у корист непријатеља, у МВ 1:1 (ми са мало мина), а у артиљерији 1:1.

Ток напада на Палисад (шема 3). — Послије кратког застанка и сређивања чета које су се при гоњењу измијешале, уз подршку митраљеске ватре, кренула је на јуриш група од око 50 бомбаша 3/3 бригаде, са командантом батаљона на челу. На рукама су носили ћебад и шињеле којима су прекрили жичане препреке и брзо прешли преко њих, бацили ручне бомбе у ровове, а затим се и сами сручили у њих. Отпочела је борба у рововима, и ови искусни бомбаш брзо су загосподарили југоисточном страном упоришта испред к 1013. У првом моменту су обје стране, изненађене одважношћу ове групе бомбаша, посматрале шта се дешава. И тек када се група сручила у први ров, учињен је и први покушај да се успјех подржи и прошири. Прије него што је ма шта наређено јединицама, у напад су кренули батаљони 1 бригаде. Међутим, иако упочетку збуњен и изненађен, непријатељ се брзо снашао и ефикасном ватром задржао дијелове 1 бригаде на мјестимично савладаној жичаној преpreci и испред ње. Тиме се и завршио овај, први, спонтани јуриш на Палисад. Непријатељ је противнападима покушавао да избаци нашу групу из заузетих ровова, али му то није успјело.

Прва интервенција непријатеља споља успиједила је пред саму ноћ 24. 8. са правца с. Рожанство, снагом једне чете Бугара, и са правца с. Гостиље — Трново са око 200 Недићевих добровољаца. У првом додиру са 1/3 бригаде ове групе су се повукле уз губитак од 10 мртвих и 5 заробљених Бугара. Недићевци су били неодлучнији и повукли су се чим су осјетили наше снаге.¹⁴⁾

Организовани напад на Палисад отпочео је увече 24. 8. уз подршку артиљерије и минобацача. Напад је вршен истим распоредом: 3/3 бригаде убацио је главнину батаљона код групе која је раније продрла и уз садејство десног крила 1 бригаде и дијела снага 5/3 бригаде овладао к. 1013. Батаљони 1 бригаде заузели су друм и избили пред групу кућа, најјачу отпорну тачку Палисада. 4/13 бригаде савладао је жичане препреке са сјеверозападне стране и заузео дио ровова испред себе. Остала два батаљона 13 бригаде задржана су чим су савладала жичане препреке. Сабijen на врло мали простор, непријатељ је трпио велике губитке, али пошто је био бројно јак и располагао великим бројем аутоматских оруђа и имао доста муниције, организовао је снажну ватру којом је зауставио напад наших јединица. Јединице су застале на достигнутом положајима. Непријатељ је противнападима покушавао да их одбаци, али је постигао незнатан теренски успјех.

Узору 25. 8. повучена је главнина 1 бригаде и 4/13 бригаде. На положајима 1 бригаде остао је по један вод сваке чете, а на к 1013 главнина 3/3 бригаде.

У току дана 25. 8. на Палисаду је владало релативно затишје. Вршене су припреме за ноћни напад, а борци су се одмарали. Једино су Бугари предузеле један кратак напад да би повратили к 1013. Овај покушај је пропао, и

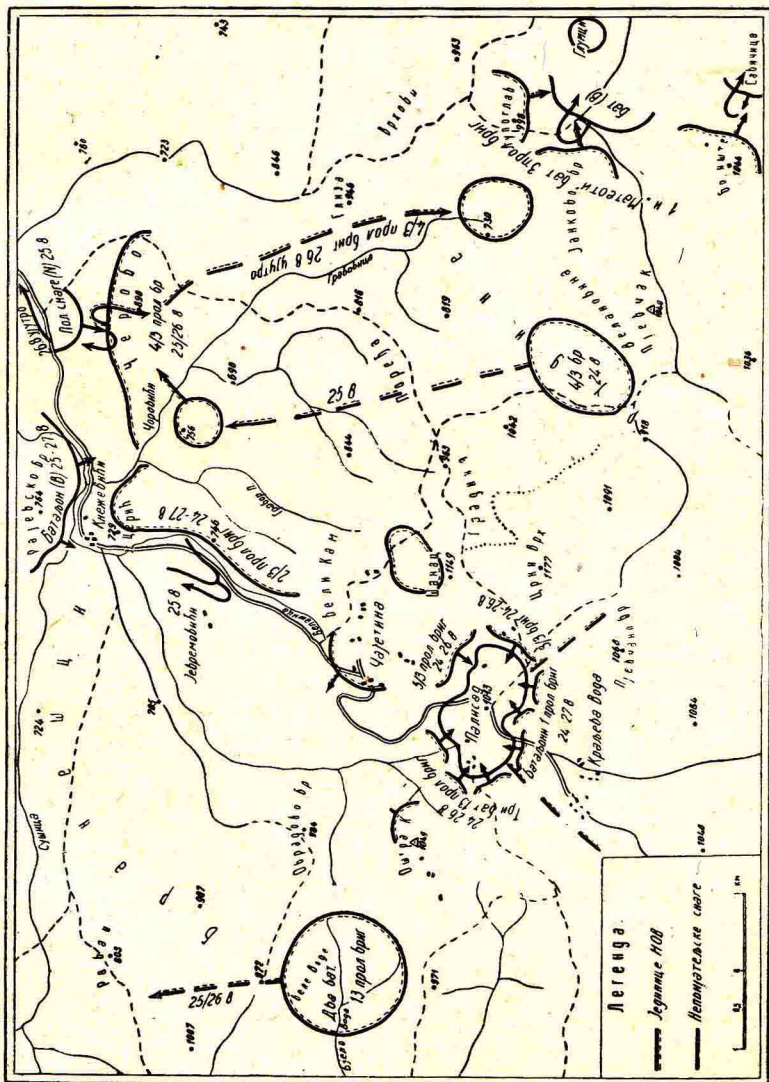
¹³⁾ Архив ВИИ ЈНА, депеше од 24. 8. у 15.00 и 25. 8. у 10.30.

¹⁴⁾ Архив ВИИ ЈНА, Оперативни извјештај 3 пролет. бр.

при томе је на самој коти погинуло око 25 непријатељских војника, а већи број је рањен.

Два батаљона 13 бригаде упућена су на рушење пруге у рејону Мо-
кре Горе.

У току читавог дана непријатељ је покушавао да споља деблокира опко-
љени Палисад. Интервенција је уследила: од Ужица комуникацијом за Чаје-
тину, једним батаљоном пјешадије и једном хаубичком батеријом; од с. Рожан-
ство (8 км источно од Палисада) једним батаљоном пјешадије; од с. Трново
(10 км сјевероисточно од Палисада) једном четом Недићевих добровољаца и
нешто четника.

Шема 3

Батаљон од Ужица успио се пробити челом до засеока Јевремовића (3,5 км. сјеверно од Палисада), одакле је противнападом 2/3 бригаде одбачен до с. Кнежевићи. Ту се непријатељ задржао и почео утврђивати. Из овог рејона Бугари су тражили да ступе у везу са нашим официрима ради преговора. Неки официри 2/3 бригаде прихватили су приједлог, састали се са једним бугарским капетаном и, осјетивши да се ради о лукавству, прекинули преговоре. Наши су дошли до закључка да Бугари преговорима хоће да добију у времену док им стигну појачања од Ужица. 2 и 4 батаљон (који је био у резерви) 3 бригаде добили су задатак да у току ноћи 25/26. 8. разбију и одбаце ка Ужицу непријатељски батаљон из с. Кнежевићи. Пошто је 4 батаљон стигао у заселак Ђоровићи, почела се од с. Мачката приближавати колона од 10 камиона са неколико оклопних аутомобила њемачког полициског батаљона из Ужица. Њихова намјера била је да преко шуме Церово угрозе бок наших снага оријентисаних према с. Кнежевићи и да, у заједници са Бугарима из овог рејона, продру ка Палисаду. Стога се 4/3 бригаде развио на гребену Церово, а из 5/3 бригаде, који се налазио код Чајетине, упућена му је једна чета да би је имао у резерви. Овом акцијом осујећена је намјера непријатеља и он се задржао у с. Мачкату, али је успио да ухвати везу са Бугарима према Рајевском Брду (764). Тако се у рејону с. Кнежевића и Мачката прикупила група од једног батаљона Бугара са једном хаубичком батеријом и са око 200 Нијемаца са неколико оклопних аутомобила. Према њима су се налазили 2 и 4 батаљон и чета 5/3 бригаде. Непријатељске снаге из рејона с. Кнежевића и Мачката покушале су још једанпут да се пробију ка Палисаду, али су противнападом наших батаљона одбачене на полазне положаје.

Непријатељски батаљон који је нападао са правца с. Рожанства успио је потиснути дијелове батаљона „Матеоти“ и заузети Јанково Брдо (950). Тај је положај раније држао 1/3 бригаде али је, због ситуације настале на правцу Ужица, био повучен у бригадну резерву, па је и он пошао у противнапад преко Љугоглава (998) и успио разбити непријатеља и нагјерати га у бјекство. Тада је заробљена и уништена комора овог бугарског батаљона, а опкољена (још у почетку противнапада) његова резерва у засеоку Глумцима. Неколико покушаја Првог батаљона да уништи ову групу остало је без успјеха и непријатељ се ноћу 25/26. 8. успио извући.

Напад недићевско-четничке групе са правца с. Трнова према с. Алин-Потоку био је сувише слаб. Послије првог сусрета са дијеловима батаљона „Матеоти“, непријатељ је разбијен и протјеран.

Покушаји снага 2 бранд. п. 25. 8. прије подне, да одбаце 4/37 дивизије и да се пробију комуникацијом Кокин Брод — Ужице, нису успјели.¹⁵⁾ Ови покушаји су настављени и после подне, али са мање одлучности. Међутим, наша извиђачка служба добила је обавјештење да се тога дана касно увече у с. Љубишу прикупљају њемачке снаге.¹⁶⁾ Штаб дивизије упозорио је бригаде да се обезбиједе: 3-ћа са правца с. Гостиње према Алин-Потоку, а 1 бригада са правца пл. Чиготе. 4/3 бригаде повучен је 25/26. 8. од с. Кнежевићи у рејон Рудина у резерву бригаде, а 1 батаљон и батаљон „Матеоти“ затварали су правце према Гостињу и Рожанству. 1 бригада поставила је један батаљон на Смиљански Закоз за обезбјеђење са правца Чиготе.

Покушаје снага 7 СС пука са линије с. Увац — с. Штрпци и непознате јединице јачине до 500 војника са правца с. Добрун да преко Белог Брда продру према Г. и Д. Јабланици, осујетиле су 3 и 8/37 дивизије које су противнападом вратиле непријатеља на комуникацију с. Увац — Добрун.

Увече 25. 8. уследио је поновни напад наших снага на Палисад који је трајао неколико сати. Непријатељ је сабијен у групу кућа у центру упоришта. Међутим, из јако утврђених кућа, још увјек бројно јак непријатељ пружио је очајнички отпор. Усто, замореност наших снага и недостатак средстава за рушење непријатељских ватрених објеката, спрјечили су његово коначно ликвидирање. Непријатељ је вршио неколико противнапада са циљем да одбаци

¹⁵⁾ Архив ВИИ ЈНА.

¹⁶⁾ Исто

наше снаге, али је био одбијен. На овако малом простору није било могућно нападати непријатеља са свих страна једновремено, те су због тога 26. 8. изјутра повучене снаге 3-ће и 13-те и главнина 1 бригаде, а блокаду су преузеле по једна чета 2, 3 и 4/1 бригаде.

Распоред бригада 1 дивизије 26. 8. изјутра био је следећи:

— 1 бригада главнином 2, 3 и 4 батаљона у рејону Краљеве Воде и јужније, а остале снаге на гребену Чиготе и на обезбјеђењу дивизијске болнице.

— 3 бригада — сем 2 батаљона — прикупљена на просторији с. Рожанства, Алин-Потока, Рудина, вршила је припреме за прелазак источно од комуникације Ужице — Нова Варош, за дејство према долини р. Моравице. Други батаљон задржан је према с. Кнежевићима и Мачкату, одакле је повучен тек ноћу 26. 8.

— 13 бригада је прикупљена у рејону с. Рибнице, Неранце (1150). Њена два батаљона повратила су се са успјешно извршеног рушења пруге у рејону Мокре Горе.¹⁷⁾

У току дана 26. 8. непријатељ је из рејона с. Кнежевића вршио само насилно извиђање према Палисаду. Ноћу 25/26. 8. њемачке полицијске снаге повукле су се у Ужице.

Трећи напад на Палисад извео је Штаб 1 бригаде, снагама 2-ог, 3-ег и једном четом 4 батаљона. Напад је отпочео 26.8 у 20 часова и трајао је, са прекидима, до 03.00 27. 8. Овом приликом привучена је једна батерија топова (два оруђа) у стрељачки строј да би тукла пушкарнице утврђених кућа. У току напада заузето је неколико кућа и непријатељу су нанесени велики губици, али није ликвидирао, јер су биле утрошене расположиве гранате, а и губици 1 бригаде, нарочито њеног 2 батаљона, били су осјетни. Сем тога, непријатељ је од с. Кнежевића кренуо на Палисад стрељачким стројем. У таквој ситуацији Штаб 1 бригаде одустао је од даљег покушаја ликвидирања непријатеља и 27. 8. у 03.00 повукао своје снаге.

Користећи повлачење наших снага, непријатељ је кренуо из рејона с. Кнежевића и успио се спојити са посадом у Палисаду, а 27. 8. изјутра, све непријатељске снаге напустиле су упориште Палисад и повукле се у Ужице.

Тако је завршена борба на Палисаду послје које се спасло свега око 450 непријатељских војника и официра, од којих велики број рањених. Убијено је око 800 и заробљено 120 војника. Снаге које су нападале од Ужица и с. Рожанства имале су око 150 мртвих и 30 заробљених војника, а број рањених није установљен. Према томе, борба на падинама Чиготе и Палисаду коштала је 24 бугарску дивизију 950 мртвих и 150 заробљених војника и официра. Приликом повлачења непријатељ је оставио неуништено око 5 тона хране, затим преосталу муницију, коњску опрему и др.¹⁸⁾

Губици 1 дивизије били су: 48 мртвих и 95 рањених војника и официра¹⁹⁾ од којих 30 теже.

Ако се упореди бројни однос и наоружање наших и непријатељских снага и размотри фортификациско уређење одбране Палисада и тактичко-топографске предности овог положаја над непосредном околином, може се доћи до закључка да предузимање напада на Палисад није било цјелисходно, чак ни при таквом борбеном елану и искуству које су наше јединице имале у извођењу напада на утврђене положаје непријатеља. На то указују и депеше Врховног команданта Штабу 1 дивизије: „Шта ће вам напад на утврђена места? Куда ћете са рањеницима? Ако тако продужите, Ви ћете онеспособити јединице за додељени задатак...“, „Ви имате пред собом други много важнији

¹⁷⁾ Архив ВИИ ЈНА.

¹⁸⁾ Исто.

¹⁹⁾ Архив ВИИ ЈНА, извјештај Штаба 1 дивизије за период од 15 до 31 августа.

задатак него што је бескорисно нападање јако утврђених места без нарочите важности... Ја не дозвољавам да Ви на тај начин слабите нашу најбољу јединицу...“ итд.²⁰). А напад је ипак изведен и трајао је, са прекидима, од 17.00 24. 8. до 03.00 27. 8.

Као што се види и по цитираним депешама Врховног команданта, напад на Палисад треба сматрати великом грешком 1 дивизије, без обзира на то што је Штаб 1 дивизије, планирајући дејства ка прузи Ужице — Вардиште, предвиђао могућност ликвидирања непријатељских снага у том рејону. Напад је изведен на иницијативу бригада, а условљен је био насталим гоњењем непријатеља. Свакако да је било потребно ликвидирати ово непријатељско упориште, али не по цијену тако великих губитака и губљења драгоцјеног времена, потребног за важније задатке. Но, већ кад је дошло до напада, он је морао бити извођен организованије, систематскије. А за то је било потребно: по завршеном гоњењу и окружењу непријатеља што прије средити јединице, прикупити извјештаје, изучити податке о непријатељу и поставити јасне и прецизне задатке јединицама. На крају, ако се Штаб дивизије одлучио за ликвидирање упоришта, онда је требало сачекати ноћ за извршење организованог напада користећи се свим предностима које она пружа. Групи бомбаша из 3 бр. која је упала у непријатељску одбрану требало је ставити у задатак да се утврди и до ноћи одржи на заузетој линији.

Извођење јуриша (који је извршен нападом уз стрме падине са сјеверозапада, под јаком непријатељском ватром), а нарочито коришћење средстава за савлађивање препрека од стране групе бомбаша 3/3 и 4/13 бригаде (при чему су жичане препреке савладане масовним бацањем ручних бомби, чије су експлозије на одређеним мјестима направиле бреше у жичаним препрекама), претставља поучан примјер сналажљивости и иницијативе наших бораца у НОР-у.

Поставља се питање: зашто непријатељ није био ликвидираан и послјеге три узастопна ноћна напада? Одговор на ово може бити: непријатељ је фортификациски био јако утврђен, те су му ровови, саобраћајнице, земунице и велики број бункера и утврђених кућа омогућили да држи јаке снаге у резерви и да непрекидно потхрањује оне јединице које воде борбу. Даље, наше јединице нису имале довољно артиљериске муниције којом би могле уништити непријатељске земунице, бункере и куће, а његова снажна и непрекидна митраљеска ватра онемогућила је нашим бомбашима да, и поред свих настојања, дођу до пуног изражаја.

Напади на Палисад су настављени и поред тога што је у 20.00 25. 8. од VIII добијена депеша да се не напада на утврђена мјеста. Сматрам да је напад друге ноћи (25. 8.) услједио због тога што је непријатељ претходне ноћи био збијен на узани дио свога одбранбеног рејона, на свега једну његову трећину (мада најјачу отпорну

²⁰) Архив ВИИ ЈНА.

тачку), те се могло претпоставити да је и бројно сведен бар на сличну мјеру. Према томе, могло се вјеровати да ће још један напор с наше стране довести до ликвидирања непријатеља. Међутим, показало се да је таква процјена била нереална.

Посљедњи напад, који је 26/27. 8 извршила 1 бригада самоиницијативно, нема последице искуства из претходних напада никаквог оправдања, и под претпоставком да је услиједио услед огорчења због осјетних губитака које је бригада претрпјела и жеље да се непријатељ потпуно уништи.

Непријатељ је неколико пута, и дејством са више праваца, покушао да деблокира снаге у Палисаду. Ти његови покушаји остали су, углавном, без успјеха, јер за остварење тога задатка није имао довољно снага. 24 буг. див. тешко да је и могла ангажовати веће снаге, јер би тиме слабила обезбјеђење пруге Ужице — Вардиште, и то у ситуацији кад су јединице 37 дивизије већ биле у рејону Мокре Горе. Томе још треба додати да дејства непријатељских снага, које су покушавале да се са разних праваца пробију у помоћ опкољеним Бугарима на Палисаду, нису ни по времену била усклађена.

Кад је 1 пролет. бр. 27. 8. око 03.00 ч. повукла своје дијелове са Палисада, а непријатељ, који је кренуо од с. Кнежевића, спојио се са остатком посаде, све бугарске снаге су се потпуно, неузнемираване, повукле у Ужице. У вези са овим може се поставити питање: због чега снаге 1 дивизије нису искористиле новонасталу ситуацију и непријатеља тукле при повлачењу, онда кад се он нашао на отвореном пољу? Разлог да су јединице биле заморене и прилично исцрпене борбама око Палисада тешко би се могао узети као оправдање. Вјероватно је у питању нешто друго: нису се довољно пратили рад, кретање и намјере непријатеља; служба извиђања није испунила задатак. Јер, повлачење непријатеља откривено је тек око 7 часова, а то је било исувише касно да би се могло ма шта предузети да би се он гонио и уништио. Међутим, да је непријатељско повлачење уочено на вријеме, за његово уништење при повлачењу могле су бити ангажоване јаке снаге 1 и 13 бригаде. Можда је нешто и било у овом смислу учињено, али данас не постоје документи који би помогли да се ово питање освијетли.

На крају бих учинио још неке напомене.

У овим борбама била је карактеристична отсућност јачих њемачких снага способних за офанзивна дејства. Ово је свакако било условљено општом ситуацијом у којој се налазио окупатор јер су њемачке снаге морале водити рачуна о својим гарнизонима у средњем току Лима и рејонима око тих гарнизона, будући да је 6 пролет. див. већ испољавала намјере да се пробије према 1 и 37 дивизији (то је она доцније и учинила). Зато су дијелови бранд. п. и 14 СС пука, сматрам, морали бити ангажовани за контролу поменутих рејона, а то је онемогућавало да се озбиљније ангажују према 1 и 37 дивизији.

24 буг. див. имала је улогу посадне јединице и обезбјеђивала је важне објекте распоређене на овој просторији. Четничко-недићевске формације, без обзира на свој број и јачину, нису претстављале неку нарочиту борбену снагу са којом би се, последије њиховог слома на Увцу, могло рачунати.

Да је општа ситуација била повољнија, командовање њемачким и бугарским снагама више обједињено и боље организовано садејство, а уз помоћ четничких и недићевских „корпуса“, тада би и резултати борби били далеко повољнији за непријатеља.

Одлука Бугара да се бране у Палисаду била је правилна, а условљена је наметнутом ситуацијом. Одбраном у Палисаду непријатељ се не само спасао уништења које би доживио у току једног дана, већ је и одгодио избијање наших јединица на пругу Ужице — Вардиште и дубљи продор на сјевер, а тиме је избјегао и разбијање осталих дијелова 24 буг. див.

Напад на Палисад потврдио је да фортификациски добро уређени положаји у великој мјери појачавају снагу одбране и да се недостатак средстава за рушење објеката и савлађивање препрека само дјелимично може надокнадити другим елементима.

1 пролет. див. била је пуна три дана ангажована у извођењу напада на Палисад. То ју је лишило маневара на широком простору, уз помоћ којих је она пре тога (а и касније) уништавала непријатеља уз минималне властите губитке. Но, и поред свх грешака и слабости, борбе на Златибору, па и напад на Палисад, остаће свијетао примјер самопријегора, неустрашивости, иницијативе и јунаштва наших јединица, а њихово проучавање обогатиће наша искуства.